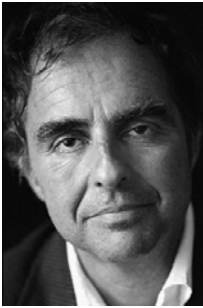

De held in de Nederlandse geschiedenis

Interview met Frits van Oostrom

Lizzy Dierckx en Hannah Vernooij

Als voorzitter van de commissie ontwikkeling Nederlandse canon is Frits van Oostrom een van de personen geweest die heeft uitgemaakt welke held wel of niet in de Nederlandse canon thuis hoort. De canon, die uit vijftig zogenaamde ‘vensters’ bestaat, heeft veertien hoofdlijnen die de rode draad vormen. Door middel van voorwerpen, thema’s en personen worden de hoofdlijnen omgezet in vijftig items. Zo krijgt de verbreiding van het christendom een plaatsje in de canon via Willibrord (658-739), verbeeldt Eise Eisinga (1744-1828) de Verlichting in Nederland en staat Anne Frank (1929-1945) synoniem voor de Jodenvervolgung. Toch ging het de commissie niet om helden bij het maken van de Nederlandse canon. De canon is immers in eerste instantie bedoeld als leidraad voor geschiedenis onderwijs op de lagere school. Volgens Van Oostrom is het dan handig om bepaalde zaken aan personen ‘op te hangen’.

Zelf is Frits van Oostrom ook iemand waaraan je een aantal zaken kunt ophangen. Zo is Van Oostrom, nadat hij zijn studie Nederlands en zijn promotieonderzoek – beide cum laude – in Utrecht afrondde, hoogleraar geworden van de Nederlandse Letterkunde tot de Romantiek in Leiden. Met zijn 29 jaar was hij zeer jong. Daarnaast is Van Oostrom gasthoogleraar geweest aan Harvard University, werd hij hoogleraar in Utrecht, won hij zowel de Spinozaprijs (1995) als de AKO Literatuurprijs (1996) en werd hij in 2005 gekozen tot president van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW), waar hij zich inzet voor het bevorderen van de kwaliteit en de belangen van de wetenschap. In 2005 werd Van Oostrom ook nog voorzitter van de commissie ontwikkeling Nederlandse canon. ‘Wel een beetje een droomcarrière’, zoals hij zelf zegt. ‘Al is een cv natuurlijk wel alleen de buitenkant.’

Van Oostrom is zich bewust van de rol van helden in de canon. ‘Natuurlijk staan er in de Nederlandse canon ook een paar helden. Zo heb je de categorie Erasmus, Spinoza en Hugo de Groot. Dat zijn mensen die een bijzondere bijdrage hebben geleverd en nog altijd leveren.’ Toch

Interview

waarschuwt Van Oostrom wel ‘heel Hollands’ dat je wel heel erg moet oppassen met heldenverering.

Wat is uw definitie van een held?

‘Helden zijn mensen waar bewondering voor is. Zelf zeg ik als moralist graag: terechte bewondering. Het zijn mensen die in situaties, waar de meeste mensen niets deden, dapper durfden te zijn. Dat hoeft niet per se militair te zijn, maar kan ook iemand zijn die zich uitspreekt, zoals Zola met zijn *J'accuse*. Een tweede categorie helden vormen voor mij mensen die, terwijl ze een gemakkelijker leven hadden kunnen hebben, zich hebben opgeofferd. Voorbeelden daarvan zijn Moeder Theresa of Nelson Mandela. Maar ja, van mij mag je Johan Cruijff ook gerust een held noemen! Hij is voor mij in mijn jeugd, samen met de Beatles, ook een held geweest.

Wat ik wel weerzinwekkend vind, dat hoorde ik vanochtend (12 oktober 2007, red.), is dat er nu al een handelaar is die t-shirts met Holleeders gezicht op de markt brengt. Je moet het natuurlijk niet verbieden, maar dat vind ik echt verfoeilijk. Dat zo iemand tot held kan uitgroeien. Zelfs het begrip anti-held vind ik voor hem teveel.

Het belangrijkste van een echte held is dat hij een lange houdbaarheidsdatum heeft. Neem bijvoorbeeld Rijkman Groenink. Hij wordt deze dagen volledig afgeserveerd en daar heeft hij het ook volledig naar gemaakt, maar twee jaar geleden was hij nog zakenman van het jaar. Kort daarvoor was Cees van der Hoeven, van Ahold, zakenman van het jaar. Twee jaar later blijkt het een fraudeur te zijn. Een echte held gaat langer mee. Net zoals je de Nobelprijs vaak pas na veertig jaar krijgt: ook bij heldendom moet je oppassen dat je dat niet te snel toekent.’

Welke positie hebben helden in de canon van de Nederlandse geschiedenis?

‘Je moet bij het praten over de canon niet vergeten waarvoor hij eigenlijk bedoeld is, dat is namelijk het basisonderwijs. Als je jonge kinderen iets over geschiedenis wil leren, moet je proberen concreet te blijven. Daarom worden bepaalde zaken aan personen opgehangen. Aan de andere kant staan de personen in de canon er natuurlijk niet voor niets in. Ik kan wel

zeggen dat Spinoza of Michiel de Ruijter geen helden zijn, maar waarom staan ze dan in de canon? Heldendom heeft ook iets met leiderschap te maken. Ze hebben natuurlijk wel iets, in een zeer ruime zin, heldhaftigs gedaan.'

Op dit moment worden de helden in Nederland weer belangrijker. Zo zijn de biografieën weer helemaal in en zijn er programma's op tv zoals 'De grootste Nederlander aller tijden'. Ziet u hier een trend in?

'Ja, dat is nu zeker wel te zien. Al moet ik zeggen dat je me niet snel in een jury van een dergelijk show zal zien, al word ik daar wel heel voor gevraagd. Met dat "geef me nou maar snel een lijstje met namen" moet je heel erg oppassen, zeker in Nederland. Als je bijvoorbeeld in Amerika komt en je begint over Nederland, dan zal je al snel de naam Hansje Brinker horen vallen. Dat is de jongen die zijn vinger in een gat in de dijk stopte om zo, met blote handen, het land tegen de dreigende zee te verdedigen. Die figuur is in Amerika veel beroemder dan in Nederland. Daar zie je nou iets heel wezenlijks. Wij Nederlanders weten allemaal dat de strijd tegen het water iets heel belangrijks is, en in de canon zit dat ook enorm, maar wij hebben kennelijk toch niet de behoefte om daar één figuur, Hansje Brinker, uit naar voren te halen, die in zijn eentje met zijn vinger in de dijk heeft gestaan. Het is natuurlijk een mythisch verhaal, maar dat weten die Amerikanen ook. Dat verhaal slaat hier veel minder aan. Amerikanen geloven in helden en die willen altijd graag een zodanig persoon zien, veel meer dan wij Nederlanders. Een mooi voorbeeld hiervoor vormt ook de Republiek; dat is toch onze Gouden Eeuw. De kracht van de Republiek zat niet in een Mandela-achtig figuur. Dat zat hem juist heel erg in die curieuze samenstelling van bestuur. Het was veel meer het leiderschap van het collectief.'

Horen helden dus eigenlijk niet echt bij Nederland?

'Niet echt, nee. Dat is een hele lange ontwikkeling, maar die is toch dominant. Dat komt misschien wel door de strijd tegen het water, want één Hansje Brinker vermag daar geheel niets tegen. Historici hebben natuurlijk

Interview

volledig gelijk als ze dat relativeren. De geschiedenis van Nederland drijft heel sterk op het collectief.

Ik weet niet of de Nederlandse geschiedenis minder helden heeft dan bijvoorbeeld de Amerikaanse geschiedenis. Je kunt natuurlijk toch nog wel een rijtje noemen, waarvan ook een aantal in de canon zitten. Het zou nog wel een interessant onderzoek zijn, om aan de hand van Nederlandse middelbare schoolboeken uit te zoeken of er meer of minder helden zijn. Het viel me in ieder geval heel erg op dat – toen we een tijdje in Amerika woonden en onze kinderen daar op school zaten – daar veel meer gebruik werd gemaakt van rolmodellen.’

In dit themanummer van *Leidschrift* wordt de nadruk gelegd op de manier waarop helden door sociale of politieke groeperingen werden en worden gebruikt om zichzelf te profileren. Wat vindt u van dit fenomeen?

‘Alle geschiedenis is beeldvorming en dat is ook goed. Vergeet niet dat we er allemaal aan meedoen. Er wordt een element uit het verleden gepakt en dat wordt heel sterk uitvergroot. Maar daarbij zit men er nooit helemaal naast. Er moet iets zijn in een figuur of in de geschiedenis om te denken: daar sla ik mijn vleeshaak in. Daarna kan men er natuurlijk lelijk mee op de loop gaan. Ik beschouw dat echter wel als een uitzondering. Veel vaker kleurt een tijdperk de personen en gebeurtenissen uit het verleden een beetje naar zijn eigen behoeftes. Niet expres, maar dat gebeurt vrij gemakkelijk. Ik vind in dat opzicht niets mis met het gebruik van Rembrandt door de gemeente Leiden voor toeristische doeleinden. Het fenomeen is overigens al oeroud. Middeleeuwse steden gebruikten heiligen en relikwieën om pelgrims te trekken. Als ik leiding moest geven over de stad Leiden, zou ik ook werk maken van Rembrandt. Je wilt toch laten zien dat het een stad met een zekere allure is. Het zou eerder raar zijn wanneer Leiden geen gebruik zou maken van het feit dat zij de geboortestad is van Rembrandt. Het wordt een beetje zot als ze condooms zouden uitbrengen met de Nachtwacht erop, maar voor zover ik weet, gebeurt dat ook niet.’

Het is de bedoeling dat de canon iedere vijf jaar wordt herzien. Welke veranderingen kunnen we verwachten als we naar de personen in de canon kijken?

‘De commissie die over vijf jaar de canon gaat herzien, zal een andere zijn dan de commissie die hem heeft samengesteld. Daar moet echt een ander gezelschap weer even fris naar kijken. Het blijft dus speculeren. Het kan op verschillende manieren worden herzien. Het is mogelijk dat men het hele concept van die vijftig vensters, de kaart of de website niet vindt werken. Maar het kan ook zijn dat mensen niet tevreden zijn met de inhoud, bepaalde iconen bijvoorbeeld. Het mooiste zou zijn als men tegen die tijd vijftig vensters veel te weinig vindt en er bijvoorbeeld zestig van wil maken. Of misschien vindt men over vijf jaar het wel belangrijk dat er nog veel meer niet-Westers materiaal in de canon komt te staan. Dan zou het kunnen dat Napoleon eruit wordt gegooid en bijvoorbeeld Atatürk er in wordt gezet. Of dat men zich afvraagt of Srebrenica er wel in moet blijven staan. Het was toen natuurlijk heel erg heftig, vooral voor degenen die het hebben meegemaakt, maar misschien geven we hiervoor in de plaats Johan Cruijff wel een plekje in de canon.’

Ten slotte vragen wij ons natuurlijk af wie uw eigen held is?

‘Er zijn best veel mensen die ik bewonder. Bijvoorbeeld toen ik studeerde bewonderde ik mijn hoogleraar Gerritsen (W.P. Gerritsen, hoogleraar middeleeuwse letterkunde aan de Universiteit Utrecht van 1968-2000, red.) enorm. En nog steeds eigenlijk. Maar ik bewonderde mijn tennisleraar ook heel erg. Gewoon omdat hij heel goed kon tennissen. Topsporters sowieso kan ik ontzettend bewonderen. Maar aan de andere kant zijn dat mensen die de keuze hebben gemaakt zich volledig te concentreren op één ding, om daar heel goed in te worden. Dat vind ik toch niet het grote heldendom. Ik vind het eigenlijk knapper als mensen heel veel dingen goed kunnen. De titel ‘held’ moet niet gegeven worden als prijs voor levenslange fixatie.

Zo meteen ga ik naar een afspraak met Job Cohen. Hij komt voor mij ook aardig in de buurt van een held. Cohen heeft misschien niet iets spectaculairs gedaan, maar hij is toch wel een man die in heel veel omstandigheden integer blijft en er in slaagt om mensen te binden. Hij is geen agressieve held, waar de Amerikanen bijvoorbeeld heel erg van

Interview

houden. Hij is eerder iemand die, zoals hij zelf ook zegt, de boel bij elkaar houdt. De combinatie van het intellectuele, bestuurlijke en het sociale, dat spreekt mij ook enorm aan.

Als ik iemand van de canon moet noemen, is dat toch Multatuli. Dat is toch een grandioze schrijver, met al mijn sympathie voor Annie M.G. Schmidt. Al was Multatuli persoonlijk een onmogelijk mens die zijn vrouw en kinderen schandelijk verwaarloosde. Voor mij helemaal geen rolmodel, maar wel een groot schrijver.'